

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԿԵՑՈՒԱԾՔԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ
ՆԿԱՏՄԱՄԲ

1961 թ. Փետրուարի վերջերին բախտ վիճակուեց իբրև գրօսաչրջիկ այցելել Պէյրութում բնակուող իմ հարազատներին՝ տասնհինգ տարիների բաժանումից յետոյ: Հայկազեան Գոլէճի տնօրինութեան հրաւէրով կարդացի դասախօսութիւնների մի շարք՝ նուիրուած հայ մշակոյթի պատմութեան: Այդ ընթացքում ես ծանօթացայ Եղեռնի 50-ամեակը բացառիկ կազմակերպուածութեամբ ու քաղաքական ուղղուածութեամբ նշելու ծրագրերին: Մտահոգուած էին հայրենի ժողովուրդի իրաւ հնարաւորութիւններով, այն հարցով թէ հայրենի ժողովուրդը ինչքանով կը կարողանայ բացայայտել իր հայրենասիրական ու պահանջատիրական զգացումները, եւ ինչպիսի ձեւեր կարող են նրա արտայայտութիւններն ստանալ:

ՀԱՅՐԵՆԻ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Պարզուեց որ Հայրենի ժողովուրդը սուտ քուն է մտել: Օր ըստ օր է ուժեղանում էր Հայրենասիրական շարժումը, որի մղիչ ուժի կազմում առանձնանում էր Հայ բանուորն ու մտաւորականը՝ յատկապէս ուսուցիչներն ու դասախօսները, եւ նրանց ազդեցութեան տակ գտնուող աշակերտութիւնն ու ուսանողութիւնը:

Հայրենի մտաւորականութիւնը, նոր յեղափոխական գաղափարախօսութեան մշակման ու ժողովրդական գիտակցութեան ամրապնդման առումով, կարելի է բաժանել մի քանի խմբերի.

1. Բացայայտ նորարարներ ու յեղափոխականներ: Նրանք ներգործում են ուժեղ կերպով, սակայն փոքր միջավայրում ու կարճ ժամանակ: Նրանք շուտով մեկուսացւում կամ չէզոքացւում են խորհրդային քաղաքական ուստիկանութեան կողմից:
2. Կոմունիստական ու հակակոմունիստական իրար ինքնատիպօրէն զօդողներ: Այս խմբին պատկանողները կոմունիստական վարդապետութեան ու նրա գաղափարախօսների երկերի մէջ գտնում էին այնպիսի մտքեր, որոնք մարդկանց, յատկապէս երիտասարդներին առաջնորդում էին դէպի գիտական կասկածը, դէպի ինքնուրոյն մտածողութիւնը, դէպի պաշտօնական տեսակէտի բացասումն ու ծիտումը:
3. Կոմունիստական ու հակակոմունիստականը երկդիմօրէն իրենց մէջ պահողներն ու արտայայտողները: Այսպիսի մարդիկ պաշտօնական վայրերում ու բազմանդամ խմբերում պաշտպանում են պաշտօնական հարցադրումն ու տեսակէտը, իսկ նեղ միջավայրում եւ անհատական զրոյցներում արտայայտում են այլ, նոյնիսկ

տրամագծորէն հակառակ գաղափարներ: Նրանց մեծամասնութիւնը առաջին դէպքում կրկնում են պաշտօնականը, իսկ երկրորդ դէպքում՝ հիմնաւորում իրենց դրոյթները:

4. Նուիրեալներ, որոնք, սակայն, ունեն ինքնատիպ տրամաբանական մտածողութիւն: Այս խմբին պատկանող մտաւորականները հիմնականում պաշտպանում են սոպետական տեսակէտը, սակայն միշտ ունենում են տարբեր բնոյթի ու խորութեան քննադատական գիտողութիւններ, քանի որ ձգտում են մէն մի դրոյթ հիմնաւորել տրամաբանական փաստարկներով: Նրանք միտում ունեն ստեղծել տրամաբանական կառոյցներ:

5. Տոկմատիկներ կամ պաշտօնական հարցադրումներն ու լուծումները անվերապահ կերպով պաշտպանողներ եւ ընդունողներ: Նրանք յատկապէս տիրապետող ոյժ դարձան 1930-ական թուականների կէսերից, մաքրագործման սթալինեան քաղաքականութիւնը կիրառելուց յետոյ, երբ Սթալին գործադրեց բանուորագիւղացիական մտաւորականութիւն ստեղծելու իր ծրագիրը: Արտաքնապէս այս խմբին յարել են այն հայ մտաւորականները, որոնք խորհրդային կարգերը պաշտպանում էին, քանի որ Հայաստանի համար այլ ելք չէին տեսնում: Թուրանական եւ հակահայկական քաղաքականութիւն գործադրող պետութիւններով շրջապատուած Հայաստանը միայն կարող է, կարծում էին նրանք, գոյատեւել հիւսիսային դրացիի հետ համերաշխ ապրելով: Արտաքնապէս այս խմբին էին յարում նաեւ նրանք, որոնք չէին ցանկանում հիւսիսի դրացին նեղացնել, քանի որ նա կարելի էր դարձրել Պատմական Հայաստանի մի փոքր տարածքի վրայ պահել հայ պետականութեան շուքը: Վերջին երկու ենթախմբերը իրենց ողջ մտածելակերպով եւ գործունէութեան ուղղուածութեամբ պատկանում էին երրորդ եւ չորրորդ խմբերին:

Կարող ենք ասել որ տրամաբանական, մարդասիրական եւ ազգասիրական միտում ունեցող ամէն մի մտաւորական իր համոզումների խորութեամբ եւ ուժեղութեամբ մասնակցել է նոր, ոչ-համայնավարական կամ նոր յեղափոխական գաղափարների սաղմնաւորմանն ու զարգացմանը: Այս պատճառով էլ խորհրդային կարգերի պահակները վախենում էին ամէն մի տրամաբանող ուժեղ բանաստեղծից (Պարոյր Սեւակ, Յովհաննէս Շիրազ), ամէն մի ուժեղ մարդասէր նկարչից (Մինաս Աւետիսեան), մաթեմատիկոսից (Ա. Շահինեան), Ֆիզիկոսից (Չոպանեան), կենսաբանից (Լէոն Օրբելի, Թախթաջեան, Տէր Պետրոսեան), պատմաբանից (Ա. Յովհաննէսեան, Բ. Ուլուքաբեան) եւ այլն:

Երբ Սթալինի մահից յետոյ աստիճանաբար թուլացան «նզմող լծակները» եւ հայ մտաւորականութիւնը սկսեց համեմատաբար աւելի ազատ մտածել ու գործել, առաջին խմբի մտաւորականները վերածուե-

ցին այլախոհների, էմիկրանտական խմբերի եւ 1988 թ. յետոյ, նոր
աւանդակաւորական սկզբունքների կրողների: Երկրորդ եւ երրորդ խմբի
պատկանողները մի կողմ նետեցին իրենց «կեղծ» երկդիմութիւնը եւ
հիմնականում միացան առաջիններին: Չորրորդ խումբը երկփեղուեց:
Մի մասը քննադատական դիրք ընդունեց «փողոցի հոգեբանութեան»
կամ «ամբոխաւարութեան» կամ «միտինկային զօրավարութեան»
նկատմամբ, եւ վերապահ դիրք որդեգրեց դէպի նոր յեղափոխական ոյ-
ժը: Միւս մասը տրամաբանական գտաւ ժողովրդական վարդապետու-
թիւնը եւ միացաւ նոր աւանդակաւորութեան: Տոկմատիկները բաժան բա-
ժան եղան: Մի մասը աշխատում էր ամէն կերպ փրկել խորհրդային
կառոյցը: Մի ուրիշը միջին գիծ էր որոնում: Երրորդը՝ կեղծ դեմոկրատ
էր ձեւանում: Մի մասն էլ դարձաւ պրովոկատոր, գործակալ հին ու
մեկնող ուժերի:

Այսօր մենք պէտք է արժանին մատուցենք այն հայ մտաւորական-
ներին, ի մասնաւորի ուսուցիչներին ու դասախօսներին, որոնք մեծ համ-
րերատարութեամբ, զոհարելութեամբ եւ նուիրումով նախապատրաս-
տեցին այն սերունդին, որն այսօր մարտիկն ու հրամանատարն է յեղա-
փոխական նոր Հայաստանի, Հայաստանի Երրորդ Հանրապետութեան:

Այդ պատմական ճանապարհի կարեւորագոյն հանգրուաններից է
Նդեռնի 50-ամեակի նախապատրաստութեան եւ անցկացման շրջանը,
երբ հայրենասիրական շնչով ու յեղափոխական ժողովրդական ոգով
միասնականութեան վճռական քայլեր արուեցին: Հայ ժողովուրդն սկը-
սեց արձանագրել միասնականութեան յաղթանակը: Այդ խիստ մտա-
հոգեց Քրեմլինի եւ Պաքուի ղեկավարներին: Մինչեւ այսօր ազերի ազ-
գայնամոլ գաղափարախօսները համարում են որ այդ օրուանից պէտք
է սկսել արդի հայ քաղաքական դարթօնքի պատմութիւնը: Պաքուից
Մոսկուա հոսեցին հակահայ ամբաստանագրերի գետեր: Նրանց ձայ-
նակցում էին առանձին հայ թափթփուկներ: Մտահոգուած Քրեմլինը
ձեռնարկում էր տարբեր բնոյթի միջոցառումներ, եւ ստիպում Հայաս-
տանի Կոմկուսին, որպէսզի վճռական քայլերի միջոցով վերջ դնի հայ-
րենասիրական շարժումներին:

ՔԱՒՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒՍԱԶԸ

Մի օր շտապ ինձ կանչեցին Հայաստանի Կուսկենտկոմ: Կենտկոմի մեծ դահլիճում հաւաքել էին հարիւրաւոր մտաւորականներ: Խօսեց այդ ժամանակաշրջանի Կեդրոնական Կոմիտէի երկրորդ քարտուղարը: Նա նկարագրեց Հայաստանում բարձրացող հայրենասիրական շարժման ալիքը, Եղեռնի 50-ամեակի յիշատակման ուղղութեամբ տարուող աշխատանքները եւ ընդգծեց որ դրանք խոտոր են կոմունիստական վարդապետութեան, խորհրդային իրաւակարգին, ազգերի սոցիալիստական համակեցութեան սկզբունքներին եւ ԽՍՀՄի գործադրած խաղաղութեան ծրագրին: Վերջում՝ շեշտեց որ նման շարժումները կարող են միայն վնաս բերել հայ ժողովրդին: Այդ շարժման իմաստն, առաջացման ու տարածման պատճառների մէջ նա առանձնացրեց 1946-ից հայրենադարձած շուրջ 200,000 հայերի «բացասական» գաղափարական-քաղաքական ազդեցութիւնը Հայաստանի բնակչութեան վրայ:

Հայաստանի կուսակցական ղեկավարութիւնը իր պորձը դիւրացրենելու եւ իր «վատ աշխատանքը» արդարացնելու համար յաճախ վկայակոչում էր Հայաստանում հարիւր հազարաւոր «կապիտալիստական մտածելակերպի ազդեցութեան տակ գտնուող» քաղաքացիների (հայրենադարձների) առկայութիւնը: Գաղտնի գործակալութիւնները բիրում էին այդ հաստատող տուեալներ: Պաքուն եւ Գրիմլինը այդ օգտագործում էին Հայաստանում «ազգայնամուլական հակախորհրդային խմորումները» ճնշելու համար: Անհասկանալի պատճառներով Հայաստանի ղեկավարութիւնը հրահանգում էր պատմաբաններին ու դեմոգրաֆներին, որպէսզի արհեստականօրէն փոքրացնեն հայրենիքներգաղթած հայերի եւ արտաշխարհի հայութեան թիւը: Վրացիներն ու ազերիները հակառակ դիրքորոշումն էին որդեգրել: Վրացիները սփիւռք չունենալով հանդերձ, խօսում էին մէկ միլիոն արտաշխարհի վրացական համայնքի մասին: Ազերիները իրենց միացնում են հիւսիսային Իրանի հօթ միլիոնանոց բնակչութիւնն ու Թուրքական Հանրապետութիւնում բնակուող մի շարք ցեղերի ու ազգութիւնների:

Այդ օր Կեդրոնական Կոմիտէ հրաւիրուած մտաւորականներին բաժանեցին խմբերի եւ ուղարկեցին Հայաստանի բոլոր շրջաններն ու

բնակավայրերը: Նրանց խնդիրն էր համոզել ժողովուրդին, որպէսզի հրաժարուին Եղեռնի 50-ամեակը համաժողովրդական ոգով եւ քաղաքական խորքով նշելու գաղափարից. թելադրել հայ ժողովրդին ետ կանգնել բոլոր տեսակի հայրենասիրական գործերից ու գաղափարներից: Ժողովրդին նրանք պէտք է համոզէին որ նման հայրենասիրական գործունէութիւնը միայն վնաս կարող է բերել:

«Պատմական» այդ ժողովին հրաւիրուած մի քանի «հայրենադարձ» մտաւորականներ ներկայացան այդ գործի կազմակերպիչներին եւ յայտնեցին, որ իրենք խիստ վիրաւորուած են կատարուած յայտարարութիւններից, որ իրար է հակադրուծ հայ ազգի երկու հատուածներին եւ Հայաստանի բնակչութեան տարրեր խմբերին: Նրանք նշեցին որ այդպիսի հարցադրումը միայն կարող է վնասել հայ ժողովուրդին, ու օգնել նրա թշնամիներին: Առանձնապէս շեշտուեց այն միտքը, որ Եղեռնի 50-ամեակի դէմ ծաւալած պայքարը սկզբից դատապարտուած է անյաջողութեան: Աւելի ճիշդ կը լինէր, եթէ Հայաստանի ղեկավարութիւնը ինքր գլխաւորէր շարժումը եւ այն փրկէր տարերայնութեան վտանգից: Ուշացումով այս արուեց, որս զոհեր տալուց յետոյ:

ՔՐԵՄԼԻՆԵԱՆ ՀԱԻԱՏԱՔՆՆԻՉՆԵՐԸ

Շարժման վերելքի փուլում, երբ ճնշման եղանակներն ու «գաղափարական ներդործման միջոցները» անարդիւնք մնացին, Քրեմլինը Հայաստան ուղարկեց կուսակցական, պետական գործիչներից եւ գիտնականներից կազմուած յանձնախումբեր: Նրանց խնդիրն էր հանդիպել հանրապետութեան մտաւորականութեան, աշակերտութեան, բանուորների եւ կուսակցական-պետական ղեկավար աշխատողների հետ՝ երեք հիմնական հարց պարզելու համար.

1. Անդրանիկ Օզանեանի հեղինակութեան եւ ժողովրդականութեան բարձրացման պատճառները:
2. Պարզել Եղեռնի 50-ամեակը քաղաքական ուղղուածութեամբ ու համաժողովրդական տարողութեամբ նշելու շարժառիթները, այդ շարժման ու Հայ պահանջատիրութեան կապը եւ այդ երկուսի (Եղեռնի յիշատակման ու պահանջատիրութեան) հնարաւոր հակախորհրդային միտումները:
3. Պարզել Հայաստանում ուժեղացող «հակաթուրքական» տրամադրութիւնների խորքը, պատճառները եւ միտումները:

«Կեդրոն»ից ժամանած սոյն յանձնախմբերը մեծ յոյսեր էին կապում փիլիսոփայութիւն, քաղաքատնտեսութիւն, կուսակցութեան պատմութիւն դասաւանդող մասնագէտների հետ: Կարծում էին որ նրանք յանուն հացի կը դաւաճանին իրենց ազգային շահերին ու կը պաշտպանեն Քրեմլին-Պաքու գիծը: Բայց եղաւ անսպասելին: Հայ «մարքսիստ մտաւորականութիւնը» գրսեւորեց իր ազնիւ հայրենասիրական ոգին, իր յեղափոխական ոգին: Անկասկած, գտնուեցին թուլամորթներ, պաշտօնամոլներ ու շահամոլներ: Սակայն, տիրապետեց Հայ աւանդական հայրենասիրական ոգին: Տեսնում էինք թէ ինչպէս «տոկմադիկ», «սթալինական» ու «ծախուած» կարծուած Հայ փրոֆեսորները «հաւատաքննիչների» սենեակները մտնում էին հաստափոր դրփի-

բով բեռնաւորուած: Նրանք իրենց հետ տանում էին Հայ Դատի, Հայ պահանջատիրութեան հիմնաւորուածութիւնը, Անդրանիկ Օղանեանի գործի արդարութիւնը եւ Հայ ազգային ազատագրական պայքարի ճշդութիւնը ապացուցող գրքեր, որոնք գրուած էին ռուսների, ուքրա-նացիների, վրացիների, թուրքերի, արաբների, պուլկարների, յոյների, ֆրանսացիների, գերմանացիների, անգլիացիների եւ այլ ազգերի գիտ-նականների կողմից: Գիտական փաստարկների ճնշման տակ գինաթափ եղած «Հաւատաքննիչները» ստիպուած դիմում էին սպառնալիքների:

Ամէն մէկը հիանում էր իր գործակիցով, որ ներկայանում էր մի նոր ու անյայտ երեսով, աւելի պայծառ դէմքով: Իւրաքանչիւրը կար-ծում էր որ միայն ինքը ծանօթ է այդ «արգելուած գրականութեան», ու զարմանում էր թէ իր ընկերը ինչպէս եւ որտեղից է դրանք ձեռք բե-րել: «Հաւատաքննիչները» հետ Հայ փրոֆեսուրայի ունեցած ճակա-տումից ժողովրդին հասած փշրանքներն անգամ բաւական էին նրան, յատկապէս ուսանողութեան, նոր յեղափոխական ոգով դաստիարակե-լու համար: Յիշում եմ հանգուցեալ Անդրանիկ Ծառուկեանի խօսքերը այն մասին, որ Հայաստանցուն կարելի է շատ բան ծախել, որովհետեւ դրանց պակասն ունի, իսկ նրան անհնարին է Հայրենասիրութիւն վա-ճառել կամ սովորեցնել: Նա դրանով հարուստ է, շատ հարուստ:

«Հաւատաքննիչները» Հայաստան եկան իբրեւ Հայագիտութեան անտեղեակ մարդիկ, ու մեկնեցին Հայագիտական լուրջ մի դասընթացք աւարտած: Նրանք զարմացան Հայ նոր «մարքսիստներ»ի կեցուածքով:

ՉՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՕՂԱՆԵԱՆ ԱԶԱՏԱՏԵՆՉ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ՀԵՐՈՍ ԵՒ ՈՉ ՋԱՐԴԱՐԱՐ

«Հաւատաքննիչները» կանչեցին նաեւ ինձ: Նրանք արդէն ծանօթ էին իմ կենսագրութեանը: Ես նրանց մասնաւորապէս հետաքրքրում էի նաեւ այն պատճառով որ համալսարանում «Հայրենադարձ» փրոֆե-սորների թիւը մեծ չէր, իսկ իմ ասպարէզում՝ ես միակն էի:

Աշխատեմ վերարտադրել իմ հետ ծաւալուած գրոյցի էական գծե-րը, փորձելով հարազատ մնալ նրա ոգուն, բովանդակութեան ու ներ-քին տրամաբանութեանը:

Հարց – Ինչպէս էի դուք արդարացնում հազարաւոր թուրք եւ ա-գերի անմեղ մարդկանց սպաննած մի զինուորականի հերոսացումը, նրան ժողովրդական հերոս անուանելու պահանջը: Չէ՞ք կարծում որ դա կը վատթարացնի հայերի յարաբերութիւնը իր դրացիների հետ:

Պատասխան – Նախ նշեմ, որ Անդրանիկ Օղանեանի զօրավարա-կան ուսադիրներ են տուել ռուսները: Երկրորդ. նրան ազգային հերոս

է անուանել 1918-1919 թուականներին Պուլշելիկեան Ռուսաստանի Կովկասի Արտակարգ Լիազօրը, Պաքուի Կոմունայի նախագահը՝ Վ.Ի. Լենինի հետ կապի մէջ մտնելուց յետոյ: Երրորդ. Զօրավար Օզանեանը ոչ միայն հայոց, այլեւ Պուլկար ժողովուրդի ազգային հերոսն է: Զորորդ. մի մոռացէք, որ թուրք ժողովուրդի որոշ ներկայացուցիչներ երգեր են հեղինակել, որտեղ նրանք գովում են նրա քաջութիւնն ու ազնուութիւնը: Նոյնը կատարել են նաեւ շատ քիւրտ ժողովրդական աշուղներ: Հինգերորդ. վերջերս Խորհրդային Միութեան բոլոր քաղաքներում մեծ աղմուկով ցուցադրեցին ծովակալ Նախիմովին նուիրուած մի խորհրդային շարժանկար: Այնտեղ հռչակաւոր ուսուցիչները հարցնում են. ի՞նչ էք դուք ցանկանում: Նա պատասխանում է. «Սպաննել թուրքին, սպաննել թուրքին եւ սպաննել թուրքին»: Խնդրում եմ ինձ ասէք, թէ ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս ուսանողները պահանջում են որ բոլոր խորհրդային քաղաքացիները, աւելի քան 150 ազգերի ներկայացուցիչներ նրան ընդունեն իբրեւ ազգային հերոսի: Նշենք նաեւ, որ Խորհրդային Միութիւնում գործում է Նախիմովի անուան միջնակարգ ուսումնական փակ ուսումնարան, եւ 1944 թ. ԽՍՀՄի Գերագոյն Խորհուրդը սահմանել է Նախիմովի անուան առաջին եւ երկրորդ կարգի շքանշաններ ու մետալ, որոնք զարդարում են հարիւր հազարաւոր խորհրդային զինուորականների կուրծքերը: Վեցերորդ. երբ Իվան Գ., Իվան Դ. եւ Պետրոս Մեծն ու նրանց յաջորդները պայքարում էին թաթարների, թուրքերի եւ ընդհանրապէս թուրանական ցեղերի դէմ, ուսանողները ոչ միայն ընդունում, այլեւ խրախուսում էին հայերի հակաթուրքական միտումները: Հայերը մեծապէս նպաստել են ուսանողներին իրենց այդ պայքարում:

Վերջում ցանկանում եմ մի հարց տալ: Խնդրում եմ ինձ ասէք, թէ Խորհրդային Միութեան ժողովրդական հերոս Զապաւել ի՞նչքան ուսուցիչ, ուսուցանող, թաթար, կողակ եւ այլ ազգի զաւակներ է սպաննել: Կարծում եմ այդ թիւը անցնում է միլիոնը:

Հաւատաքննիչ— Զապաւել սպանել է դասակարգային թշնամու, խորհրդային կարգերի թշնամիների, Լենինի հակաուսուցիչներին, անարխիստներին:

Հարցապնդուող— Իսկ դուք ուսումնասիրել ու պարզե՞լ էք, թէ Անդրանիկը ինչո՞ւ է սպաննել թուրքերին եւ ազգերին:

Հաւատաքննիչները մի պահ իրենց կորցնում են: Պատասխան չկայ:

Հարցապնդուող— Զեր գիտելիքները, ինչպէս երեւում է, առաւելաբար հիմնուած են հակահայ ազգիւրների ու ամբաստանադրերի վրայ: Ասեմ որ Զօրավար Անդրանիկ Օզանեանը ոչ մէկին չի սպաննել իր ազգային պատկանելութեան համար: Հազարաւոր փաստեր կան, որոնք ապացուցում են որ հայազգի հերոսը խնամել ու օգնել է թուրք

եւ ազերի կանանց, երեխաների ու ծերերի: Նա պայքարել է այն մարդկանց դէմ, որոնք ջարդել են մարդկանց, քանի որ նրանք ազերի, թուրք կամ իսլամ չեն, այն մարդկանց, որոնք Կովկասը ցանկացել են անջատել Ռուսաստանից ու մտցնել թուրանական կայսրութեան մէջ: Աւելորդ չեմ նկատում նշել, որ քիւրտ ժողովուրդը տասը երգ է ստեղծել Անդրանիկին գովերգող ու փառաբանող: Նրանք այդ երգերը մինչեւ օրս երգում են ամէն տեղ:

Հաւատաքննիչ – Դուք հարցերին մօտենում էք հայու եւ ոչ ազրպէյնացու դիրքերից:

Հարցապնդուող – Դուք ուսումնասիրէք փաստերը եւ ունեցէք ձեր անկողմնակալ կարծիքը՝ առանց կրկնելու թուրքերի եւ ազերիների տեսակէտը: Աւելացնեմ, որ Անդրանիկը ակտիւ կերպով մասնակցել է ռուսական հովանաւորութեան տակ իրականացած Պուլկար-Թուրք պատերազմին, որի առաջադիմական մեծ դերի ու պատմական նշանակութեան մասին այսօր հատորներ են գրում ռուս եւ պուլկար պատմաբանները:

ՀԱՅ ԴԱՏԸ ԲՐԵՄԼԻՆԻ ԱԶԲԵՐՈՎ

Յանձնախումբի անդամները անցան իրենց հետաքրքրող յաջորդ հարցին:

Հարց – Ի՞նչ էք կարծում, այսօր Հայաստանում ծաւալուող հակաթուրք ալիքը չի՞ վնասի արդեօք հայերին: Այդ շարժման վերջնական նպատակը, ձեր կարծիքով, Թուրքիայից հողեր պահանջելն է: Զէ՞ք կարծում որ այդպիսի պահանջք կարող է առաջնորդել դէպի համաշխարհային պատերազմ:

Պատասխան – Հայկական Հարցը միջազգային դիւանագիտութեան խնդիր դարձնողներից մէկը Ռուսաստանն էր: Ռուսական կառավարութիւնը գտնում էր որ այժմ Թուրքական Հանրապետութեան սահմաններում գտնուող վեց վիլայէթները հայկական են, եւ անհրաժեշտ է այնտեղ անցկացնել հայերի ինքնավարութիւնը ապահովող բարեկարգումներ: 24 Մայիսի, 1915 թ. Ռուսական կառավարութեան առաջարկով, դաշնակիցները (Ռուսաստան, Անգլիա, Ֆրանսա) հրապարակեցին մի յայտարարութիւն, որով դատապարտում էին թուրքերի նախաձեռնած Հայերի բռնազաղթն ու Յեղասպանութիւնը, եւ այն բնութագրում որպէս ողջ մարդկային քաղաքակրթութեան դէմ ուղղուած բարբարոսութիւն: 1917 թ. Դեկտեմբերին, Լենինը ստորագրեց պոլշեիկեան Ռուսաստանի կառավարական որոշումը «Թուրքահայաստանի Մասին»: Այնտեղ նոր Ռուսաստանը ընդունում է հայերի իրաւունքը տիրանալու հայկական այն տարածքներին, որտեղից հայերը բռնազաղ-

Թուել էին թուրքերի կողմից: Երկրորդ Աշխարհամարտից յետոյ Խորհրդային ղեկավարութիւնը դաշնակիցների վեհաժողովի քննարկմանը ներկայացրեց Հայկական հողերի հարցը: Ողջ աշխարհը համոզուած էր որ այս անգամ Հայկական Հարցը պէտք է լուծուի ի նպաստ հայերի: 1945-1946 թուականներին խորհրդային կեդրոնական մամուլը տպագրեց յօդուածներ, որտեղ զարգացնում էր այն տեսակէտը, որ Արեւմուտահայաստանը, որն այժմ գրաւուած է թուրքերի կողմից, պատկանում է արեւմտահայերին, եւ քանի որ արտաշխարհի արեւմտահայերը զանգուածօրէն վերադառնում են Հայաստան, ապա այդ հողերը՝ Արեւմուտահայաստանը, պէտք է միացուեն Խորհրդային Հայաստանին:

Հաւատաքննիչ – Ժամանակները փոխուել են: Այժմ սառը պատերազմի ժամանակաշրջանն է: Այսօր Թուրքիան, Ատլանտեան Ուխտի անդամ է: Նրանից եող պահանջել, կը նշանակի հակադրուիլ Ատլանտեան Ուխտի կորիզին՝ ԱՄՆ-ին, Անգլիային, Ֆրանսիային ու Ծրանսային:

Հարցապնդուող – Այդ դէպքում հաստատէք, որ Հայ Դատն ու պահանջատիրութիւնը արդարացի են ու հիմնաւոր, սակայն անհրաժեշտ է սպասել աւելի նպաստաւոր պայմանների, որպէսզի դրանք ստանան իրենց դրական լուծումը: Թոյլ տուէք Հայաստանի ղեկավարութեանը, որպէսզի այդ ոգով էլ գլխաւորի Եղեռնի տարելիցները յիշատակելու գործը:

Հաւատաքննիչ – Դուք հարցերին նայում էք զուտ հայկական տեսանկիւնից, եւ հաշուի չէք առնում ողջ Խորհրդային Միութեան շահերը: Դա վնասակար ազգային էկոիզմ է:

Հարցապնդուող – Ես ուրախ եմ արձանագրելու, որ դուք գտնում էք, որ պատմութեան ընթացքում յաճախ «Հայկական էկոիզմը» համընկել է Ռուսական Կայսրութեան, Լենինի եւ Սթալինի Խորհրդային Միութեան, եւ նրանց եւրոպական ու ամերիկեան դաշնակիցների շահերին: Դրանով իսկ ապացուցւում է որ հայերի դիրքորոշումը նեղ ազգային էկոիզմ չէ, այլ համամարդկային արդարութեան հետ աղերս ունեցող մօտեցում:

Ցանկանում եմ յիշեցնել մի քանի պատմական դէպքեր:

1. Երկար ժամանակ Խորհրդային Միութիւնը յայտարարում էր որ Լեհաստանի Հանրապետութեան մասը Ուրբանական հող է, եւ ինքը ցանկանում է նրան կցումը ԽՍՀՄ-ին: Դա արւում էր մի այնպիսի ժամանակ, երբ Եւրոպայի վրայ պատերազմի վտանգը կախուած էր դեմոկրեան սրի նման: Մոլեգնում էր Ֆաշիզմը: Յիշենք, որ Երկրորդ Աշխարհամարտը սկսեց, երբ Ֆաշական Գերմանիան յարձակուեց Լեհաստանի վրայ:

2. Խորհրդային Միութիւնը յաճախ կրկնել է որ ինքը վերաւորանքով է յիշում այն օրերը, երբ Ռուսաստանը պարտուեց Ռուս-ճարտնական պատերազմում, եւ Ճարտնիան իրին կցեց Սախալինը: Սախալինի վերամիաւորումը Ռուսաստանին՝ Խորհրդային Կառավարութիւնը համարեց արժանապատուութեան վերականգնման ու երջանկութեան օր:

Ինչո՞ւ նոյն տրամաբանութեամբ չի կարելի գնահատել բռնագրքաւուած հայկական տարածքների վերագարձը:

ՔՐԵՄԼԻՆԸ ՄՏԱՀՈՔՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԻ ԹՐՔԱՄԷՏՈՒՄԻՑ

Անցան տարիներ: Այդ ընթացքում խորհրդային իշխանութիւնը «չէզոքացրեց» Հայաստանում ստեղծուած գաղտնի կազմակերպութիւնների հիմնական մասը, Երեւանում կանգնեց Եղեռնի յուշարձանը, Եղեռնի մասին գրուեցին պատմագիտական ու իրաւագիտական հատորներ, արտաշխարհում հայ գաղտնի կազմակերպութիւններ ծաւալեցին իրենց գործունէութիւնը: Վերջիններս զուտ հայկական չէին: Նրանք իրենց շարքերում ընդգրկում էին քիւրտեր, յոյներ, արաբներ, պուլկարներ, կիպրացիներ եւ այլ հակաթուրք տրամադրութիւն ունեցող ժողովուրդների ներկայացուցիչներ: Խորհրդային Միութեան հաճելի էր նրանց հակագաղութատիրական դիրքորոշումը: Թուրքիան ստեղծեց Հայկական Հարցով զբաղուող մասնագիտական խմբեր: Նրանք ամէն ինչ արեցին որպէսզի չէզոքացնեն հայերի բարոյաբաղաքական, գաղափարական, իրաւական ու «ահարեկչական» այն գործունէութիւնը, որի նպատակն էր վերականգնել Հայ Դատի իրաւական դրութիւնը եւ հիմնաւորել հայոց պահանջատիրութիւնը: Իր նպատակին հասնելու համար Թուրքիան Հայաստանի սահմանների մօտ կանգնեցրեց հեռուստատեսիւնի աշտարակ: Թուրքական հեռուստատեսիլը փորձեց մշակել մի այնպիսի ծրագիր, որ հրապուրի սահմանամերձ հանրապետութիւնների, յատկապէս Հայաստանի բնակչութեան: Նա յաճախակի սփռեց միջազգային Ֆութպոլի խաղեր, մի բան, որից զուրկ էին ԽՍՀՄ-ի բնակիչները՝ հակառակ իրենց ունեցած մեծ սիրոյ: Հեռատեսիլի ծրագրում զգալի տեղ տրուեց ամերիկեան Ֆիլմերին, որոնք ԽՍՀՄ-ում մեծ պահանջարկ էին վայելում: Այդ ծրագրում Հայաստանի բնակիչը կարող էր տեսնել Պատմական Հայաստանի բնութիւնն ու յուշարձանները: Թուրքական հեռուստատեսիլը աւելի արագ ու լայն էր մեկնաբանում միջազգային կեանքը: Այսպիսով, Հայաստանի բնակչութեան 75-80% դարձաւ թուրքական հեռուստատեսիլի մշտական դիտող: Այս երեւոյթի դէմ, բնականաբար, պայքար ծաւալեց Հայ Հայրենասիրական դիրքորոշում ընդունած բնակչութիւնը:

Մի առաւօտ, ինձ շտապ կանչեցին կուսակցական շրջկոմ: Այնտեղ

ինձ էր սպասում մոսկովեան մի լուրջ յանձնաժողով: Կարճ ծանօթացումից յետոյ, պարզուեց որ այդ յանձնախումբը Երեւան է ժամանել պարզելու դէպի թրքական հեռուստատեսիլը հայերի ցուցաբերած հետաքրքրութեան աճի պատճառները: Իմանալով նրանց առաքելութեան մասին, ես անմիջապէս հարցրի.

Հարց— Սրանից շուրջ մէկ տասնեակ տարի առաջ Հայաստան էր ժամանել մոսկովեան մի պատուիրակութիւն, որի նպատակն էր պարզել հայերի հակաթուրք միտումների ուժեղացման պատճառները: Այսօր դուք եկել էք պարզելու, թէ հայերի փրոթուրք միտումները ինչով կարող են սպառնալ ԽՍՀՄ-ի հարաւային սահմանների ապահովութեանը: Դուք ձեզ հարց տուի՞ք, թէ ինչու տեղի ունեցաւ սոյն տեղաշարժը, ո՞րն է այս հարցում կեդրոնական իշխանութեան մեղքը:

Ոչ մէկ պատասխան:

Ես շարունակեցի: Ինչո՞ւ ձեզ մտահոգեց հայերի հակաթուրք կեցուածքը սրանից մօտ տասը տարի առաջ: Ի՞նչն է ձեզ մտահոգում այժմ, երբ հայերի մօտ դուք նկատում էք այդ կեցուածքի թուլացում: Ի՞նչ էք դուք հայերից պահանջում. ուզում էք որ նրանք հակաթուրք մնան, թէ՛ դառնան փրոթուրք: Յանձնաժողովի անդամներն ինձ հասկացրին, որ հարց տուողները իրենք են եւ ոչ թէ ես: Այդ ժամանակ ես շարունակեցի:

Վերջերս ես մասնակցեցի մոսկովեան մի խորհրդակցութեան: Զեկուցեց մի զօրավար: Նա այն կարծիքը յայտնեց որ Խորհրդային Միութեան հարաւային սահմանների վրայ ամենէն ապահով վայրը Հայաստանն է: Իր թեզը ապացուցելու համար նա մի քանի անգամ կրրկնեց. «Հայերը ուստուէր են եւ թուրքերը միշտ ջարդել են հայերին: Թուրքը ձգտում է հային ոչնչացնել: Վերջիններս իրենց փրկութեան միակ յոյսը տեսնում են Խուսաստանի մէջ՝ անկախ նրա քաղաքական կառույցից»: Եթէ այս զօրավարը ճիշդ է, ապա դուք պէտք չէ վախենաք դէպի թրքերը հայերի ունեցած բացասական կեցուածքից:

Մի այլ խորհրդակցութեան ժամանակ, խորհրդային մի դիւանագէտ զարգացրեց այն միտքը, թէ՛ հայերի պահանջատիրութիւնը եւ Խորհրդային-թրքական արդի սահմանները վերանայելու նրանց միտումները ոչ միայն կարող են վատթարացնել ԽՍՀՄ-ի յարաբերութիւնները իր դրացի թուրքիայի հետ, այլեւ Ատլանտեան Ուխտի երկրների հետ: Այդ միայն կարող է նպաստել պատերազմի հրահրիչներին եւ ոչ թէ խաղաղութեան պաշտպանութեան դիրքերում կանգնած ուժերին: Եթէ, եզրակացրի ես, ճիշդ է տուեալ դիւանագէտը, ապա դուք պէտք չէ մտահոգուէք, երբ հայերի շրջանում սկսում են ուժեղանալ փրոթուրքական միտումները:

Սոյն քանավէճը ամփոփելով մոսկովեան պատուիրակութեան ղեկավարն ասեց, որ իր կարծիքով հայերը պէտք է այնքան հակաթուրք

լինեն, որպէսզի նպաստեն երկրի հարաւային սահմանների ապահովութեանը: Նրանք այնքան փրոթորք պէտք է լինեն, որպէսզի չվտանգեն ԽՍՀՄ-Թուրքիա եւ Վարշաւեան Ուխտ-Ատլանտեան Ուխտ բնականոն յարաբերութիւնները: Այս հողի վրայ հայերին թոյլատրելի էր գրել հայկական ջարդերի, Արեւմտահայաստանի եւ Թուրքերի հակահայ քաղաքականութեան մասին: Նրանք այդ հարցերը պէտք է շոշափէին արդի քաղաքական յարաբերութիւններից դուրս:

Պատուիրակութեան անդամներից մէկը գտաւ որ կարելի է շոշափել նաեւ արդի քաղաքական հարցեր եւ հայերի հակաթուրքական տրամադրութիւնը շեղել դէպի հակաամերիկեանի: Նա բերեց հետեւեալ փաստարկները.

1. ԱՄՆ-ի կառավարութիւնն էր, որ 1945-1946 թուականներին չթողեց, որ հայկական հողերը վերագարձուեն:
2. Այսօր ԱՄՆ-ը Թուրքիայի Հանրապետութեան տնտեսական, քաղաքական եւ ռազմական հիմնական յենարանն է:
3. Թուրքիայի տարածքի վրայ տեղակայուած ամերիկեան հրթիռների մեծ մասը ուղղուած էն Հայաստանի վրայ:
4. Թուրքիայի սահմաններում գտնուող հայկական հողերը Հայաստանին միացնելու համար անհրաժեշտ է այդ տարածքներից հեռացնել ամերիկեան կայաններն ու հրթիռները:

Այսպիսով պահանջուած էր հայոց պահանջատիրութիւնը վերածել հակաամերիկեան քաղաքական արեւելումի:

Մեր գրոյցին ներկայ էր Երեւանի Միասնիկիտանի կուսակցական շրջկոմի քարտուղար Սլավիկ Սաֆարեանը: